

Жорстоко карав режим там, на дикому поселенні, за вільне слово, пісню. Своєрідною карою для підневільних була також обов'язкова праця в неділю та в дні великих християнських свят. Потомлені непосильною працею, виснажені голодним існуванням селяни бодай вночі спільно творили невелику молитву, окремі — знали і при можливості декламували поезію Т. Шевченка.

Кузьмі Каздобі після кількох невдалих спроб вдалося втекти з “селища мук і смерті”. Згодом він влаштувався на правах вільнонайманого робітника, а в 1937 р. виїхав з Архангельська в Україну. Военна завірюха закинула його в Німеччину. У 1948 він залишив табір для переміщених осіб у Фаленпостені і виїхав до Австралії. Там тривалий час працював садівником, був дуже активним громадським діячем української спільноти, одним з організаторів і провідників Товариства імені Миколи Зерова в Австралії [2].

Помер Кузьма Каздоба 11 квітня 1984 р. в Австралії у м. Аделаїді. Свої спогади Кузьма Каздоба видрукував за власний кошт.

1. Каздоба К. *Заметений шлях. Спогади про хресну дорогу розкуркулених.* — Мюнхен—Аделаїда: Інститут літератури ім. Михайла Ореста, 1974. — 367 с. Окремими частинами спогади друкувалися протягом 1958—1966 (з невеликими перервами) у журналі “Український самостійник”. — Мюнхен (ред. Б. Кордюк). 2. Костюк Г. *Зустрічі і прощання. Спогади.* — Едмонтон: Канадський інститут українських студій, 1987. — Кн. 1. — С. 140. 3. Солженицын А. *Архипелаг ГУЛаг.* — Париж, 1974. — Т. I. — С. 37.

Ю.В. Котляр

Миколаївський навчально-науковий центр
Одеського національного університету ім. І. Мечнікова

ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНА ПОЛІТИКА КІНЦЯ 20-х рр. ХХ ст. — ПЕРЕДДЕНЬ ГОЛОДОМОРУ 1932—1933 рр.

© Котляр Ю.В., 2003

Розглянуті дискусійні проблеми хлібозаготівельної політики. Автор приділяє увагу аналізу зовнішніх і внутрішніх причин ситуації, що склалася в Україні у 20-х роках.

Наприкінці 1927 року в Україні загострилися відносини між сталінською тоталітарною системою, яка формувалася, та селянами-власниками. Це протистояння “породило” хлібозаготівельну кризу. Радянська історіографія до кінця 80-х років ХХ ст. стверджувала, що головною причиною її виникнення було небажання українських селян під впливом “куркулів” давати хліб місту. Українська історіографія вважала, що хлібозаготівельна криза в 1927—1928 рр. виникла у зв'язку з ринковими коливаннями цін на фоні зростання виробництва і товарного обороту сільськогосподарської продукції. Зернові труднощі кінця 1927 р. стали можливими через неправильне ціноутворення. З одного боку

відбувалось підвищення цін на сільськогосподарську техніку, промислові товари, а також незначною мірою на технічні культури, з іншого — зниження державних закупівельних цін на зерно.

Однак хлібозаготівельна криза, на нашу думку, виникла не тільки через неправильну політику цін. На продаж зерна державі вплинуло ще кілька факторів. Відомо, що напередодні Першої світової війни половина зерна з Півдня України надходила від поміщицьких і “куркульських” господарств. У них вироблялося понад 71 % зерна на внутрішній і зовнішній ринок. На початку 1928 р. експорт зерна фактично припинився. Адже господарства поміщиків було вже конфісковано і на їх місці діяли колективні та радянські, а “куркульські” — були сильно підірвані, що призвело до зменшення зернового надлишку.

Селянські господарства не мали або мали в обмеженій кількості надлишки зерна і тому продаж його зменшився. Основна маса товарного зерна зосереджувалась у заможних та середняцьких господарствах з площею вище середньої. Поведінка селян визначалася тим, чи зможуть вони за гроші, одержані від продажу зерна державі, придбати необхідні промислові товари, сільськогосподарську техніку. Адже диспропорції в ціноутворенні на користь промисловості, “голод” на промтовари, призначені для сільського ринку, низькі державні закупівельні ціни спонукали виробників приховувати зерно, а не виставляти його на продаж [5, с. 155—156].

Центр прагнув створити єдину заготівельну систему, в якій республіканським регулювальним органам відводилась би допоміжна роль у виконанні його вказівок і директив. Але ситуація, яка склалась наприкінці 1926/1927 рр. і на початку 1927/1928 рр. не сприяла досягненню мети, яку переслідувала держава. По-перше, провалилася кампанія зі зниження роздрібних цін, яка почалася в 1926 р. з метою пожвавлення товарообігу. Більше того, спостерігалось відкрите небажання і навіть опір цьому з боку торгового апарату [23, арк. 114]. Все це звело нанівець спроби держави підкорити своїй політиці ціноутворення і показало безсилля управлінських структур. До того ж на такі товари, як борошно, хліб, крупи ціни зросли до 28 % [23, арк. 116]. Таке положення серйозно ускладнило умови функціонування ринку, утруднило реалізацію хлібозаготівельної політики і зробило неможливим для керівництва використання старої економічної тактики.

Незважаючи на ці фактори, на початку хлібозаготівельної кампанії, виступаючи на хлібній нараді в Москві, член колегії Наркомторгу СРСР Й. Вейцер заявив, що значення України в нинішніх хлібозаготівлях значно підвищується на відміну від попередніх років. Він керувався насамперед тим, що тільки Україна має вищий за середній врожай, особливо, що стосується пшениці. Звідси і висновок — з України необхідно вилучити як можна більшу кількість хліба [19, арк. 111]. Але, як відомо, становище на республіканському хлібному ринку значно погіршилось. Визначалося це насамперед неможливістю протягом декількох років створити в республіці достатні хлібні резерви, за допомогою яких можна було б впливати на рівень цін та динаміку заготівель. Без будь-яких резервів республіка ввійшла в новий 1927/28 рр. Головна причина такого становища пояснювалась щорічним вивозом зерна з України на експорт і північні ринки, який з кожним роком свідомо збільшувався.

Що ж стосується тверджень з приводу величезних накопичень в селі (“міфічні” [2, с. 299] 900 млн. пудів хлібних запасів, як їх назвав М. Бухарін) [8, с. 19] за допомогою яких, нібито, спустошувались прилавки кооперації, то вони не зовсім правильні. Річ у тому, що покупний фонд села в 1927 році зріс тільки на 0,9 %, а реалізувати технічні культури

нового врожаю, або отримати прибуток від реалізації продукції тваринництва селянство до цього часу ще не встигло [13].

Головна причина становища, що склалося, була в тому, що промисловість, недовиконавши в першому кварталі взятих на себе зобов'язань, недопостачала в товаропровідну мережу необхідних товарів [28]. До того ж припинилось зростання грошової маси, яка раніше заповнювала порожні канали грошового обігу [12]. Подальше збільшення цієї маси спричиняло інфляцію, яка звужувала економічне значення карбованця як обмінного еквівалента. Ринок відреагував на це стриманістю і значним підвищенням цін. В умовах, що склалися, пропозиція хліба з боку селянства зменшилась, а хлібозаготівельна політика держави опинилася на грані зриву. Та керівництво абсолютно ніякої уваги на це не звертало. Його заспокоювало те, що початок кампанії був позначений надзвичайно успішним проведенням заготівель: липневий план по Україні був виконаний за даними Наркомторгу, з перевищенням на 70 %; серпневий — на 112 % [9]. Якщо в першому кварталі 1926/1927 рр. було заготовлено 29,6 % річного плану, то в першому кварталі 1927/1928 — 33,7 % [21, арк. 6]. Але надалі ситуація істотно змінилася. Починаючи з другого кварталу кампанії 1927/1928 рр., темп підвезення хліба на ринок із п'ятиденки в п'ятиденку знижувався. На Півдні України в другій декаді жовтня, порівняно з вереснем, цей темп зменшився в 2—3 рази. Зросли ціни. В Одесі і Миколаєві наприклад, пуд пшениці в середині жовтня коштував 1 крб. 50 копійок, а жита — від 1 крб. 20 копійок до 1 крб. 30 копійок [7, с. 84]. Характерним було і те, що в міру скорочення підвезень, ціни, збільшувались, створюючи напругу на хлібному ринку. Проте хлібозаготівельні органи ніяк не реагували на зміну ринкових умов. Загальна заготівельна політика держави залишалась без будь-яких істотних змін. Внаслідок цього, якщо план заготівель в Україні в першому кварталі кампанії був виконаний на 65 %, то вже в середині наступного кварталу ставало все очевиднішим, що заготівельний план кварталу виконати не пощастить [10]. До того ж, гострий товарний голод і ажіотажний попит в жовтні виявили дефіцит навіть на ті товари, які раніше такими не були [11].

Таке становище стримувало розвиток сільськогосподарського виробництва і промисловості, а також дестабілізувало систему ринку, створену в країні на основі нової економічної політики.

Враховуючи складність ситуації і неможливість збереження її надалі (Україна вже на початку третього за підрахунками врожайного року практично залишалась без видимих запасів хліба) [19, арк. 150], голові Держплану СРСР Г. Крижанівському і Народному комісарові внутрішньої і зовнішньої торгівлі А. Мікояну ще 11 серпня 1927 року було надіслано листа за підписом Голови Економічної Народи УРСР. У цьому листі в цілком коректних тонах вказувалось на те, що республіканські регулюючі органи, пробуючи вийти із надто складної ситуації, нашоухуються на відчутну протидію з боку союзного Наркомторгу, який постійно встановлює завищені планові завдання без врахування того, що думають, з цього приводу місцеві регулюючі органи, ігноруючи, отже, об'єктивну ситуацію в республіці.

Ігнорування Наркомторгом Союзу пропозицій України призвело до значного скорочення запасів хліба в республіці. Найбільше насторожувало в цій ситуації те, що, розпочавши нову хлібозаготівельну кампанію, Наркомторг СРСР продовжував стару політику. Крім того, він всіляко обмежував діяльність “Укрхліба”, який отримав найвищі завдання по заготівлі. До того ж відбувалось постійне зменшення планів помелу в Україні, що примушувало вивозити хліб на північ зерном, замість того, щоб вивозити його

борошном. Все це обмежило розвиток товарообігу і створило несприятливі умови для проведення заготівельної кампанії 1927 /1928 рр. [18, арк. 16].

У травні Наркомторг СРСР А. Мікоян вимагав “натиснути на приватника”, використовуючи “радянську громадськість” [17, арк. 108]. Це вилилось у насильницькі методи проведення хлібозаготівель із застосуванням судового впливу на селян України. За офіційними даними за весь час кампанії в Україні було заведено 11017 справ, більшість з яких направлено проти приватника (7902), всі інші — проти службовців (3115). По 17 округах України було засуджено 726 осіб, з них 42 % торговців, 24,9 % середняків, 10 % “куркулів”, 8 % незаможників, 19 % всіх інших. 91,7 % від загальної кількості засуджених на Півдні України було позбавлено волі з конфіскацією майна [15, арк. 118].

До речі, ще 14 грудня 1927 року ЦК ВКП(б) видав директиву, в якій вказувалось на необхідність активізації хлібозаготівель. 24 грудня 1927 року за цією директивою прослідувала наступна, але і вона ситуації на хлібному ринку не змінила. Тоді 6 січня 1928 року ЦК ВКП(б) надіслав на місця третю директиву, в якій у погрозовому тоні висловлювалася вимога щодо рішучості в реалізації хлібозаготівельної політики з метою досягнення відчутного перелому. З цією метою на початку 1928 року був прийнятий закон про самообкладення, основна вага якого, знову ж таки, лягла на плечі міцніших економічно господарств, в тому числі і середняцьких. Ось чому хліб в цей час вже не заготовляли як раніше, а фактично відбирали.

Внаслідок цього вже на початку січня 1928 року органами ДПУ тільки на Півдні України було арештовано більше 200 “приватників-спекулянтів”, у яких були знайдені великі запаси хліба [14]. Ситуацію ускладнювало ще й те, що у зв'язку з неврожаєм в основних хлібних районах, у тому числі і на Півдні, регулюючі органи поклали додаткові завдання на деякі врожайні округи України: Уманський, Шевченківський і Білоцерківський, де загальний обсяг хлібопродажів, навіть за сприятливих умов, не встигав за зростанням планових завдань. Питома вага України в загальносоюзних заготівлях протягом перших чотирьох місяців становила 50,8 % проти 41,8 % минулого року [20, арк. 1]. До цього слід додати, що за жовтень і листопад виросли відвантаження хліба з України на північ, перевищивши намічений план на 10,6 %.

10 січня 1928 року Наркомторгом СРСР була прийнята постанова, згідно з якою різко збільшувалась кількість вивозу з України зерна протягом січня місяця. Ця кількість визначалася 4 млн. 300 тис. пудів понад встановленого на січень плану відвантажень (планом було передбачено вивезти 2 млн. 100 тис. пудів зерна). Наступного дня Наркомторг прийняв постанову про збільшення контингенту вивозу пшеничного борошна з України на 700 тис. пудів. Буквально через декілька днів (31 січня 1928 року) в тому ж наркоматі, прийняли постанову “Про переробку зерна і постачання хлібом внутрішнього ринку на лютий 1928 року”, яка встановила, що Україна в лютому місяці повинна вивезти понадпланово, без врахувань старих недовантажень і завдань, 1 млн. 100 тис. пудів жита і 2 млн. 600 тис. пудів пшениці. Минуло не так багато часу, як з'явилася нова постанова колегії Наркомторгу СРСР від 13 лютого 1928 року, в якій йшлося уже про необхідність збільшити план вивозу на північ пшениці і жита в зерні в лютому місяці до 5 млн. пудів. І буквально через три дні та сама колегія прийняла постанову, згідно з якою різко збільшувався план вивозу з України пшениці в зерні на російські млини без будь-якого врахування раніше запланованого [22, арк. 168].

Секретар ЦК КП(б)У Медведєв у листі окружним партійним комітетам констатував, що Україна виконала січневий план заготівель з деяким перевищенням, але на лютий встановлений ще більший план, який ми повинні виконати будь-що [24, арк. 1]. Саме з цією метою приблизно до 35 % був збільшений загальний контингент сільгосподатку в Україні.

Навіть тоді, коли криза хлібозаготівель досягла свого апогею, ЦК КП(б)У поставив перед партійними організаціями України завдання — протягом десяти днів домогтись рішучого перелому в хлібозаготівлях. І хоча такий перелом до початку січня не настав, спроби будь-що досягти його продовжувались. До того ж 13 лютого 1928 р. партійні органи отримали листа від Й. Сталіна, в якому останній наполягав на посиленні хлібозаготівель, рекомендував застосовувати 107 ст. Кримінального кодексу, яка дозволяла репресії проти селянства, а з метою заохочення до цієї справи бідніших верств вказував на необхідність надавати їм із так званих конфіскованих лишків 25 % зерна на умовах довгострокового кредиту [25, арк. 3—11].

Це призводило до зруйнування хлібного ринку, сіяло невпевненість, загострювало внутрішньополітичну обстановку. Подекуди спостерігались спалахи гніву та ворожнечі. У такій ситуації для сталінської держави стало можливим введення в політику хлібозаготівель елементу позаекономічного примусу, оскільки стихія хлібного ринку погрожувала вивести із рівноваги існуючу політичну систему. Внаслідок цього уже в січні місяці було заготовлено 29 млн. пудів зерна замість запланованих 25 млн. пудів. Заготівельний план, отже, був виконаний на 116 % [27, арк. 1].

По селах поповзли чутки про відмову від нової економічної політики і повернення до періоду продрозкладки. У результаті, селяни не бажали контактувати з органами державної влади, заготівельними організаціями, скорочували посіви, ділили господарство серед членів сім'ї, йшли на заробітки в міста тощо. Все це було породжено невдоволенням тією хлібозаготівельною політикою, яка реалізовувалась впродовж кампанії 1927/1928 рр.

У зв'язку з переходом на позаекономічні методи хлібозаготівель почалася мобілізація активу, за своїм характером схожа на роки громадянської війни. За неповними даними тільки за січень—березень 1928 р. в Україну було мобілізовано близько 6 тис. повітових, волосних і районних партійних працівників, яких направляли на село для посилення хлібозаготівель, збору селянських платежів і розповсюдження позики на індустріалізацію. З них на Південь України було направлено близько 2 тис. осіб [26, арк. 4].

В умовах відсутності стимулів і зниження заготівель, держава здійснювала тиск на село за допомогою фінансово-кредитної системи. Але і в цьому випадку примусити селян здавати хліб вона не могла. Наприкінці січня 1928 р. заходи з посиленого вилучення податку, страхівки і недоїмок збіглися з виданням постанови про самообкладення, яка також викликала невдоволення селян [7, с. 106]. Селяни будь-що не бажали вивозити хліб, ховали продовольство. Як результат — в містах розпочалися перебої з хлібом. Становище, що склалося, викликало обурення з боку робітників, які все частіше звинувачували владу в невмінні господарювати і регулювати ринок. У лютому і березні внаслідок застосування адміністративних методів, ситуація з хлібозаготівлями дещо змінилася, але життя на селі від цього не покращилось.

25 квітня 1928 року була отримана директива ЦК ВКП(б), в якій вказувалось на неухильне виконання місячних планів заготівель на травень і червень і відвантажень згідно з вказівками Наркомторгу. Разом з тим директива вимагала мобілізувати для проведення заготівель партійні сили, жорстоко карати за порушення єдиного заготівельного фронту, посилити натиск на “куркуля” [16, арк. 59]. Секретар ЦК КП(б)У Л. Каганович терміново продублював цю директиву на республіканському рівні, надавши розпорядження уряду, на чолі якого стояв В. Чубар, і М. Чернову, котрий очолював Наркомторг України, прийняти її для “неухильного виконання”. А також доручити УЕН (Українській економічній Нараді) і Наркомторгу пропрацювати проблему реального скорочення внутрішнього споживання хліба в республіці. Внаслідок цього на місцях склалася критична ситуація з хлібом. Із округів посипались листи про неможливість виконати хлібозаготівельні завдання. Секретар Одеського ОК КП(б)У В. Чернявський 5 травня 1928 року в своєму листі Л. Кагановичу повідомляв про те, що виконати ці плани округ не може, тому що кількість людей, які терплять нестатки в хлібі, збільшується. У деяких населених пунктах голодує до 25 % бідноти. У зв’язку з цим селяни погрожують розгромом кооперативних лавок, облягають сільські ради і районні виконавчі комітети з вимогами хліба [16, арк. 9]. У політичному звіті секретарю Одеського окружного комітету КП(б)У за травень 1928 р. йшлося про те, що в деяких районах положення бідноти надто складне. У деяких місцях зафіксовані захворювання цингою, почастишали випадки голодної смерті дітей. І хоча все це ще не набуло масового характеру, все ж таки свідчення про смерть людей від хвороб і голоду були зафіксовані в більшості районів округу.

Восени 1928 року з’явилися районні трійки сприяння хлібозаготівлям. Це був той логічний кінець “ситуації вибору”, яка завершилась введенням “воєнно-комуністичних” методів хлібозаготівель [4, с. 5]. Але для цього необхідно було теоретично обґрунтувати насилля, включивши його в нову політичну концепцію. Значною мірою це завдання виконав ХУ з’їзд ВКП(б) і квітневий Пленум 1928 р.

До літа 1928 р. з’явилась можливість з’єднати теоретичну концепцію, яка визріла внаслідок політичної полеміки на партійних форумах з реальною політичною практикою, і, отже, підійти до необхідності формування абсолютно іншої політики, яка знаменувала собою відхід від принципів непу і фактичне заперечення їх. Початок цьому був покладений липневим (1928 р.) Пленумом ЦК ВКП(б), на якому Й. Сталін заявив про загострення класової боротьби в міру просування країни до соціалізму. Це твердження в науковому плані було настільки неймовірним, що вже тоді викликало деяке “замішання” в головах офіційних теоретиків і керівників, передусім тих, хто був якимось причетний до осмислення тодішніх політичних реалій [1, с. 126—144].

Хлібозаготівельна криза не була результатом якихось внутрішніх негативних процесів, які відбувались в аграрному секторі, оскільки до цього часу органічна основа його зруйнована не була. Державна хлібозаготівельна політика формувалась без будь-якого врахування особливостей землеробського органічного процесу, який закономірно зумовлював значно повільніший розвиток продуктивності, ніж механічний процес розвитку індустрії [3, с. 10]. Вона була результатом механіцизму в політиці, який корінився від психології пролетаризованих верств. Що ж стосується впливу держави за допомогою

репресивних заходів, то вони не могли бути ефективними ще й тому, що в них не було ніякого економічного змісту, а їх реалізація в основному була покладена на органи адміністративного тиску, які повністю підкорялись партійно-державній владі.

Отже, розпочавшись в дуже несприятливих умовах, які виникли із-за низки прорахунків і помилок, що були допущені в політиці цін, плануванні, а також виборі засобів і методів регулювання ринку, хлібозаготівельна кампанія 1927/1928 рр. набула чітко вираженого "воєнно-комуністичного" характеру [6, с. 11]. Цьому сприяв також неврожай в основних виробляючих зернових регіонах країни. Труднощі можна було б подолати за рахунок певних бюджетних дотацій землеробству та насичення, внутрішнього ринку товарами народного споживання за реальними цінами. Але влада обрала шлях насильства й репресій.

Реакція селянства на "воєнно-комуністичні" методи хлібозаготівельної політики була відверто негативною. Зруйнувавши економічні основи ринкових відносин і встановивши диктат у сфері ціноутворення, влада поставила селянство в опозицію існуючому режиму, розірвавши фактично політичний союз з ним. Селяни — переважно одноосібні виробники більшої частки товарного хліба в країні — у відповідь почали "неоголошену" війну проти більшовицького аграрного курсу. У цій боротьбі широко використовувалися економічні форми опору та такі акції, як терористичні акти, масові волинки, "баб'ячі бунти", антирадянська агітація.

Застосування методів продрозкладки викликало невдоволення і опір з боку селян. Їх протистояння і небажання підкоритися волі держави, ще більше посилювало агресивну політику адміністративних органів і зумовило те, що вже влітку 1928 р. в деяких місцях України почався голод.

Проте останнім етапом боротьби сталінського режиму проти селянина-власника став голодомор 1932—1933 рр., під час якого були знищені головні хлібовиробники, а аграрний сектор України поставлений на межу економічної катастрофи.

1. Авторханов А.Г. *Технология власти // Вопросы истории.* — 1991. — № 1.
2. Бухарин Н.И. *Проблемы теории и практики социализма.* — М.: Политиздат, 1989.
3. Конюков И.А. *Европейский сельскохозяйственный кризис 70-80-х годов XIX века.* — М., 1925.
4. Лоскутов В.А. *Историческая онтология марксизма // Марксизм и Россия.* — М.: Институт философии и права, 1990.
5. Панченко П.П., Шмарчук В.А. *Аграрна історія України.* — К.: Знання, КОО, 2000.
6. Саричев В.І. *Селянство і Радянська влада в 1925—1929 роках: проблема взаємовідносин (за матеріалами Півдня України).* Автореф...канд. іст. наук. — Дніпропетровськ, 2000.
7. Солотюк П.В. *Державна хлібозаготівельна політика на Україні в 1926-1929 роках (історико-економічний аспект).* — Дис...канд. іст. наук. — К., 1992.
8. *Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927—1939. Док. и матер.* — Т. 1. — М.: РОССПЭН, 1999.
9. *Украинский экономист.* — 1927. — 11 сентября.
10. *Украинский экономист.* — 1927. — 15 октября.
11. *Украинский экономист.* — 1927. — 18 ноября.
12. *Украинский экономист.* — 1927. — 27 января.
13. *Украинский экономист.* — 1927. — 3 августа.
14. *Украинский экономист.* — 1928. — 13 января.
15. *Центральний державний архів вищих органів державної влади України (далі — ЦДАВО України).* — Ф. 1. — Оп. 4. — Спр. 653.
16. *ЦДАВО України.* — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2771.
17. *ЦДАВО України.* — Ф. 296. — Оп. 3. — Спр. 1613.
18. *ЦДАВО України.* — Ф.

337. — Оп. 1. — Спр. 5759. 19. ЦДАВО України. — Ф. 337. — Оп. 1. — Спр. 5762. 20. ЦДАВО України. — Ф. 337. — Оп. 1. — Спр. 6265. 21. ЦДАВО України. — Ф. 337. — Оп. 1. — Спр. 7632. 22. ЦДАВО України. — Ф. 423. — Оп. 4. — Спр. 342. 23. ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 5. — Спр. 424. 24. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2625. 25. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2755. 26. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2770. 27. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2778. 28. *Экономический вестник*. — 1928. — 12 января.

М.Ф. Крушинський

Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра новітньої історії

ДЕПОРТАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ГЕНОЦИДУ ПІД ЧАС КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

© Крушинський М.Ф., 2003

Розглянуті депортації під час колективізації як засіб геноциду. На основі документів висвітлено “керівну” роль партії та каральних органів. Зроблена спроба дослідити морально-етичний аспект проблеми.

Українською катастрофою ХХ століття, котру за підступністю і цинізмом творення можна порівняти з винищенням європейцями корінного населення Америки і яка за соціально-демографічними наслідками “випереджає” жертви єврейського Холокосту, стала політика колективізації в 20-х—30-х роках. Терор колективізацією, запроваджений сталінським тоталітарним режимом в Україні, на Кубані, півночі Казахстану, тобто на територіях, де масово проживали етнічні українці, заподіяв смерть мільйонам хліборобів. Тепер, коли історики мають доступ до архівних джерел, на яких упродовж десятиліть стояв гриф “таємно”, стає очевидним: від голоду, масових репресій і депортацій ми втратили значно більше, ніж за роки Першої світової та громадянської воєн загалом.

В Україні, якщо детально проаналізувати соціально-економічні та політичні причини колективізації, було вчинено акт геноциду.

Найвичерпніше визначення геноциду подано у Конвенції Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1948 року. Геноцид означає будь-які свідомі дії, спрямовані на повне або часткове винищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Його складовими є також вбивство членів групи, заподіяння тілесних чи психічних ушкоджень, навмисне створення умов життя, розраховане на фізичне винищення групи, насильницьке переміщення дітей однієї групи до іншої [2, 106].

Серед засобів, якими будувалось “світле майбутнє”, чільне місце посідали такі: депортації — примусове виселення до віддалених місцевостей порядком адміністративного, судового рішення або терору великих груп населення; заслання — примусове вислання, внаслідок судового вироку або адміністративним шляхом, до віддалених місцевостей, що передбачає певне місцеперебування, часто із обов’язком примусової праці; вислання — примусове видалення з місця постійного проживання осіб, визнаних небезпечними для режиму;